

Az a benyomásom, hogy a főhős társadalmosítása kétes végeredménnyel jár: Rajtós még mindig álmodozó, a többitől elütő lény. Ezzel életútja az olvasó számára lezárult, Gion befejezettnek érezte írói üzenetét.

Számomra zavarólag hatott az »Ich-Form« (egyes szám első személyben való történet- és élménymesélés) keverése a tárgyilagos ábrázolással. A regény java részében az »Ich-Form« dominál, azaz csak arról kapunk információkat, amit a főhős átél vagy egyszerűen közöl. Vannak azonban részletek, amikor Gion »beavatkozik« ebbe a monológba és mint a mindent tudó elbeszélő kiegészítő információkat közöl arról, amiről főhősének egyszerűen nem lehetett tudomása. Véleményem szerint, amennyiben Gion végig Rajtóst engedte volna beszélni, regénye meggyőzőbben hatott volna, sőt a művészi ábrázolás is magasabb szintre emelkedett volna. Ellenben Gionnak sikerült egy egyéni regényötvetet megteremtése, melyben tarkán keverednek a naturalizmus, realizmus, szimbolizmus, sőt a szürrealizmus elemei. Külön tanulmány foglalkozhatna ezzel az irányzatbeli keveredéssel, mivel valószínűleg érdekes eredményekhez vezetne.

A regényben maga a mű és annak eszmei mondanivalója közötti viszony a legproblematikusabb. A fentiekben igyekeztem elemezni az eszmei mondanivalót: az ember társadalmosítása egy részben antihumánus környezetben. Tudniillik vita tárgyát képezheti, amennyiben természetesen elfogadjuk a fenti megállapítást, hogy vajon a mű tartalmából fakad-e, azaz az egyedi sors (konkrétan Rajtós Gallai István alakulásának) végső tanulsága-e, vagy pedig az író e művét egyebek között az említett eszmei mondanivaló illusztrálása érdekében teremtette meg. Szerintem az eszmei mondanivaló gyakran nem a regénybeli események függvénye, hanem attól függetlenül létezik az író tudatában, s az szándékosan, kívülről iktatja be alkotásába. Ez sokat levon Gion regényének értékéből. A főhős belső monológjai gyakran olyan szinten vannak, amely esetében elképzelhetetlen, tekintetbe véve szellemi érettségét és társadalmi élményei által kialakított tudatát. Amennyiben az író én-regényt ír, csak a hős élményein és érzésein keresztül üzenhet az olvasónak.

Gion regénye friss színfolt irodalmi tájképünkön. Legnagyobb értékeit abban látom, hogy feleleveníti vajdasági múltunk egy eddig ritkán feldolgozott időszakát, e célból különböző ábrázoló eszközöket használ, dinamikus, egy-egy hős arcképe, ha vázlatban is, de jól sikerült, akárcsak a kor életerésének érzékeltetése. Fogyatékosága viszont, hogy az eszmei mondanivaló nem fakad szervesen belőle.

VARGA ISTVÁN

A VERS TÉRBELI KONSTRUKCIÓJA

TOLNAI OTTÓ: *Legyek karfiol.*
Forum, Újvidék, 1973.

Tolnai Ottó költészete egy bonyolult metamorfózison ment keresztül. Egy, a hagyományokkal már szakítani igyekvő, de a múlt vonzását még legyőzni nem tudó alkotó verseit nyújtja e válogatás. Bár a szerzőt még foglalkoztatják a »megszokottnak« tudott emberi és alkotói témák, mint

amilyenek: az elmúlás, művészet, emlékezés, hitvallás; de a versanyag egé-
szének eredő-irányítottsága más költészeti vonulatok felé tendál. E termé-
keny válság egy igen izgalmas, furcsa dualizmusban kap formát: az absztra-
hált nyelvi, tartalmi, képi kifejezések és fogalmak szövevényesen kapcso-
lódnak a hétköznapi tárgymítoszú világához. E jelenségek — reakcióba
lépve egymással. — merőben új jelentéshalmazok, valamint szokványosabb
tartalmak új megformálásának, produktumainak hordozóivá válnak:

*bizony
egykor őzek ugráltak
állványod körül
ma már csak az iniciálék
méregzöld kertecskéiben*

*s tojásdad gyertyádban
egy véres tollú madárka
majd végtelen fekete szárnyát
borítja föléd*

Bármennyire is bizarrnak tűnik a nyelvi megjelenítés, az elmúlás, a
dezillúzionáltság élményét maradéktalanul megjeleníti.

Bár nem könnyen megfejthetők, de sok hasonlatot, metafizikai síkra
transzformált szimbólumot, sőt elvonatkoztatott példabeszédet találunk a
versszövegekben. E forma a költő által tudatosan meghirdetett módszer
terméke:

*csak új hangot
űthetsz foghatsz
játékhangszereden*

Ez az *új hang* keresése nyomja rá bélyegét az új költői megnyilvánu-
lásaira. Tolnai mondta egy beszélgetésünk alkalmával: »Az író és az ember
eljut valahova, egy stádiumba, ahol minden körülötte nyüzsgés és
mégis minden kifordul a kezéből. Keresek egy pontot, egy biztos, egyér-
telmű támasztékot, amelyre építhetek.« Annak idején e szavak a *Gogol
halála* című könyvével kapcsolatban hangzottak el. Azóta annyi történt,
hogy a költő eljutott a tárgyakig, azonban a kutatás még korántsem ért
véget. A verseket mint e megközelítési folyamat dokumentumjait is fel-
foghathatjuk. A vonzódás az objektív világhoz végzetesen komoly, mégis az
itt szereplő dolgok játékszerek is egyben. Költészetét hozzá-hozzáilleszti
a körülötte lebegő formákhoz. Fölvet gondolatokat, azonban a következte-
tések előtt megtagadja őket, vagy elveti. Széttépi-összeragasztgatja a
képeket. Eljátszik velük, azonban az eszmélés, a tudatos funkcionálódás
előtt már más felé fordul, más után nyúl. Egy hiányos mozaikból építi fel
újra a világot. A »szavak tiszta üvegén« lát jeleníti meg azt a világot,
melyhez csupán a szavakon keresztül tért vissza, vagy ha úgy tetszik,
jutott el és fedezte azt fel, s csak azokkal kapcsolódik hozzá. Am ezek az
egybetartozás szálai sokszor elvesznek, ezért néha úgy tűnik, a költő »ki-
lóg« a műveiből, a versek önállóan, az alkotó és az olvasó tudatától füg-
getlenül változnak, formálódnak új alakzatokba. A tárgyak, gondolatok
súlytalansági állapotban lebegnek, pályájuk fókuszában a költő áll.

E jelenlét-költészetre jellemző, hogy a költemények, mint óriás ten-
geri sünök, az értelemtér minden irányába döfik hangulat- és közlés-impul-
zuszustüskéiket. A mű kilép a síkból és térbeli konstrukcióvá formálódik.
Am e háromdimenziós vers-szobrokban határtalan úr tátong, mely önálló
(sokszor kapcsolatlan) szavakkal van körülhatárolva. Azonban nem mozdul-
atlan ürességről, inaktív semmiről van szó, hanem energiával feltöltött
élő-holt anyagról. E légűres terek is szerves részei a műveknek, tehát nem
értelem-üresjáratok, hanem az emberi élet vakfoltjai: megtorpanások, ki
nem mondott szavak, elfojtott érzelmek. Erőterek vibrálnak a kohézió nél-
küli mondatrészek között (súlytalansági állapotban lebegő széttört szobor
darabkái, melyek csak emlékeztetnek a valamikori feltételezett formára),
mozgatják ezt a csillagközi teret. Ez az energia a vers, a mondat, a szavak

felboncolásából ered. A váz lazasága megengedi, hogy kitapintsunk mindent — a rostokig, sőt azon túl is: fájdalmas filozofálgatások, tanácstalan próbálgatások, elveszettség, önmagába visszatérő közlésrendszer, melyben a jelek teljesen konvencionálisak, máskor önkényesen variálódnak. Ennek az ellentétes irányítású kettősségnek és a tébláboló, reménytelen kutatásnak szülötte az úr. Gondolat- és érzelem-gejzirek törnek fel (vetítődnek ki), megőrizve az indulatok darabosságát, intellektuális ösztönszerűségüket, melyeket a realitás és a tudatosság csak ritkán fognak keretbe: szét-széthullanak. Így alakult ki a körpálya, melynek a központja csak elképzelt — nem létezik.

Az anyagi és belső világ ilyenfajta ábrázolásmódja azonnal keresztrefeszül az egy tőből fakadó ellentétek miatt: tudatosság—ösztönösség; dinamizmus—botladozás; emlékezés—időtlenség; vers—szöveg; kép—kapcsolatlan szóhalom; objektív téma—metafizikus pangás; igenlés—tagadás. Az elemi erővel feltörő szavak mozgási energiájából táplálkozik a kötet dinamikaigénye. Hatáserejük óriási.

A sorok, helyesebben mondvá a szólánolatok nem mindig jelentenek tartalmat, néha csak a folyamatot ábrázolják: elindulás—felfedezés—tagadás, vagy túllépés—újból nekirugaszkodás a meghódításra. Hogy a szöveg így is közöl, élményt nyújt, az Tolnai montázstechnikájának köszönhető. A szavak nem fontosak — a vonulat ábrázolására részletek is elegendőek, az irány (az iránytalanság) adott. Bár a gondolkodás sokszor zaklatott, öncélú játékként hat, a »kiegészítés« nem szellemi, hanem inkább az érzelmi viszonyulásokban következett be (s részben annak a termékei a költemények), ami nem azt jelenti, hogy a versek nélkülülők az érzelmimpulzusokat. A kötetben végigvonuló, ötletszerű tartalomszimbólum, a *karfiol*, azért is ilyen abszurd jelentés hordozója, mert csak lehetőség, valami elvonatkoztatott, sűrített megnyilvánulási formája a költemények tárgyának. Univerzális, sematizált téma. Az elnevezés nem lényeges: »legyen az egy pohár víz« — vall a költő erről a *Gogol halálában*.

*

A rím mint elvetett forma néhol mégis föl-fölvillan, bár csörömpölve, torzan. Bántó, önsanyargató, öngúnyoló eszköz. Ez esetben ellenverskellék. A szövegek dinamizmusa meg-megakadozó. Azonban egyes versekben (*gyászmise a 300 leégett képpért*) az elmélkedő és szétmorzsolódott versemlékek között már megtaláljuk a ritmus sodrását. A meg nem írt részek itt nem fékeznek, töltve vannak mozgással, melyet a vers előbbi részei által felgyorsított tudatunk kölcsönöz nekik. A ritmusélmény felfokozott továbbfejlesztése a *Valami tompa zöreje* című költemény. Itt rapszodikus jellegről is beszélhetünk. A többi verstől eltérően hangulatilag, formailag, szerkesztésmódját tekintve egyértelmű, komplett egész.

A már említett »klasszikus formát« —, illetve ihletettséget képviseli a *vitéz nagyanyám* című versegység, mely az emlékezést mint tématermelő tudatfolyamatot hívja elő. (Emlékállító, illetve abból merítő költemények még a *Szirmai* és a már említett *gyászmise 300 leégett képpért* is.)

Törpülő zsiráf-ciklus, mely ötvözi a bizarrnak és a gondolati elemeknek a kettősségét, s melyben az ellentétes töltésű gondolatkiűlések marcangolják a versek testét, mégis komplexnek hat. A két forma nem változtatja egymást, hanem egyidejűleg jelenik meg, majdnem párhuzamosan, s így is tűnik el, csak intenzitásuk variál, kiegészítve egymást az időben. Kihagyásokra találunk, meg nem írt részekre, melyeket nekünk kell folytatnunk (közhely, ám ebben az esetben helytálló), ha nem is tudatosan, szavakba öntve, de érezve, megsejtve a sebességet, a hangnemet, s azzal kiegészíteni a leírtakat.

*

Tolnai kísérletezik. Költészete a végletek közt csapong, olyannyira, hogy megtagadja néha önmagát is mint alkotót, az alkotást, a művészetébe vetett hitét, a költészetét:

köszörüs kinek már nem adnak
 ollót borotvát
 de még tölja kocsiját zsilett-szemétben
 .....
 miért keresed a régi masinád
 a csiptetőt megénekelted már
 .....
 ne köszöröld
 a karfiol mégse ékkő

Jelenlét-, momentum-költészet. Olyan ez, mint egy *mozgás*, például egy eldobott kő pillanatfelvétele: *mozdulatlanság*, tehát paradoxon. (Még egy kettősség.) A folyamatot megkövülve látjuk, de a változás irányát, a célt nem sejtetik a művek. Összetettebb, vagy egyszerű formák követik ezeket? Melyik utat választja a költő a kínálkozó lehetőségek közül?

A válasz várat magára.

KOPECZKY CSABA

EGY FORRADALMÁR ARCÉLE

URBÁN JÁNOS: *Haláltépett élet.*

Életjel Miniatűrök 25. Szabadka, 1973.

Hozzászoktunk már a gondolathoz, hogy ha az Életjel kiadásában kapunk kézhez egy-egy újabb forradalmárcélet, úgy abban a »szabadkai műfaj« irodalmi dokumentumriport jegyeit keressük, hogy szinte mint egy történelmileg hiteles életrajzi regényt próbáljuk azt végiglapozni. Ha ily gondolattal veszi kezébe az olvasó a könyvet, úgy érzem, tévedni fog. Urbán János jelenlegi könyve nem sorolható be minden további nélkül a jelzett műfajba: szakszerűbb igyekszik lenni annál, sőt adatszerűségében, adatainak bőséges gazdagságában már-már túlszárnyalna minden tudományos szakértekezést is, s itt-ott az adattári gyűjtemény, dokumentumtár műfajához közeledik — igyekezve egyúttal mégis az irodalmi stílus vonalán kellemes, vonzó, olvasmányt nyújtani, olvasmányos írást is nyújtani az olvasónak. Úgy érzem, ezzel

egy olyan határvonalra érkezett, amelyet már — jól vigyázzon — nemigen volna szabad, nemigen lehet túllépni, mert féltő, hogy — a tudományosságból itt-ott esetleg kicsöppenve — a tudákosság határát is átléphetné, odatévedhetne. Itt a határ, nem tovább!

A könyv alcíme: *Bakos Kálmán, a forradalmár*, és nyújtja is felénk a kivégzett forradalmár életrajzát, bizonyára mindazokkal az adatokkal, amelyek ez idő szerint felkutathatók voltak, s amelyeket a szerző, igen helyesen, beleilleszt a korba, odaiktatva e »haláltépett« életet egyúttal a kortársak sorába is: megadva ezzel Bakos életének a kellő történelmi távlatot és hátteret, legalább annyira, amennyire egyúttal mint egyént és embert is elének helyezi őt, néhol talán mégis túl kevés szint rakva palettájára.